

MABILLON JÁNOS
A DIPLOMATIKA MEGALAPÍTÓJA.

SZÉKFOGLALÓ-ÉRTEKEZÉSÜL

IRTA

HORVÁT ÁRPAD

LEVELEZŐ TAG.

(Olv. a II. osztálynak 1885. január 12. ülésén).

BUDAPEST, 1885.

KIADJÁ A M. T. AKADEÉMIA.

Mélyen tisztelt M. Tud. Akadémia!

Engedje kérem, hogy hálás köszönetemet fejezzem ki azon kitüntetésért, a melyben engem megválasztatásom által részesíteni méltóztatott; az örömhez azonban, melyet e megtiszteltetés bennem keltett, önkéntelenül is némi fájó érzés vegyül amiatt, hogy életem munkabíró kora századunk ötvenes és hatvanas éveire esett, vagyis épen azon szomorú korszakra, amely korszakban mindenkinek e hazában oly mértékben jutott ki a létért való nehéz küzdelemből, amely mértékben volt az illető magyar és hazafi; talán nem érdemlem meg a szerénytelenség vádját, ha fölemlítem, hogy nekem e küzdelemből bőven kijutott; ez szolgáljon mentiségemül arra nézve, hogy az irodalom terén nem tettem annyit, mint a mennyit óhajtottam volna tenni; kétszeres hálára érzem tehát magamat kötelezve az által, hogy a tisztelt Akadémia szerény munkálkodásomat figyelmére méltatni szives volt!

A magyar nemzeti szellem egyik lánglelkű ébresztője *Virág Benedek* »Magyar Század«-jainak címlapjára jelígóül e szavakat írta volt: »Ha nem tudod, mi történt legyen minnek-előtte születted, gyermek vagy«: e szavak, úgy hiszem, még sokkal hathatósabban fejezik ki a történet-tudomány nagy fontosságát, mint ahogy azt kifejezi *Cicéronak* gyakran idézett ezen mondata: »Historia est testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis« (De Oratore, Lib. II. cap. 9. §. 36.) És vajjon ki tagadhatná azt, hogy a történettudomány csakugyan »magistra vitae« az élet mestere; még pedig, hogy sokkal nagyobb mértékben az, mint bármely más tudomány?! Igaz ugyan, hogy az exact és az inductív tudományok rendkívüli fontossággal bírnak az egész emberiségre nézve, és hogy az emberi szellem épen e tudományok terén mutathatja föl a leglényesebb eredményeket; bizonyos továbbá az is, hogy a classica literatura tulajdonképen hősöje a modern kultúrának: ámde ha a dolgot specifikus magyar szempontból tekintjük, vagyis fajunk fennmaradásának, nemzetünk lételének szempontjából, — akkor valóban lehetetlen arról meg nem győződnünk, hogy a hazai történelem, reánk magyarokra nézve, mégis csak sokkal fontosabb, mint az ilyen kosmopolita tudományok! — Főfontosságú a hazai történelem reánk nézve különösen azért, mert azt, ami minden *haladásnak* valódi alapfeltétele, t. i. az *önismeretet* csakis a saját történelméből merítheti bármely nemzet is; de leginkább azért fontos a történelem reánk magyarokra nézve, mert azon *önbizalmat*, azon *erkölcsi erőt*, melyre a magyarnak mulhatatlanul szüksége van, hogy ádáz ellenségeivel diadalmasan szembeszállhasson, ezen erkölcsi erőt csakis ezer-éves múltjának történetéből merítheti nemzetünk, mintán ez az ezer-éves múlt a magyar; nemzet bámulatos életerejének valóban lélekemelő revelatioja;

és csak a história értetheti meg azt a csodával határos történeti-tényt, hogy amíg a népvándorlás leghatalmasabb törzsei egymásután mind elenyésztek: addig a két néptenger közé, a németiség és szlávtság közé beékelt magyar nem csak nyelvét és nemzetiségét mentette meg, hanem még az általa alapított államot is egy évezred viharai közt napjainkig fen birta tartani, és arra saját egyéniségének bélyegét rányomni. *Palacky*, a cseh hírneves történetírója, mondja: *Der inneren Kraft des slawischen Geistes und Lebens erlagen seit zwei Jahrtausenden die wildesten und mächtigsten Horden der alten Welt*, s aztán elősorolván egy sereg néptörzset, melyeket a szlávok idő folytán mind beolvastottak, keserűen jegyzi meg *Palacky*: »Dass die Magyaren allein nicht das Schicksal ihrer Vorgänger theilten, sondern ihre Nationalität inmitten der Slaven behaupteten, ist eine merkwürdige Erscheinung, deren Erklärung wie in ihrer stärkeren Volkskraft, so auch in einigen besonderen Umständen zu suchen ist.« (Lásd: *Geschichte von Böhmen*, 8° Prag, 1836. I. Bd. 195—197. lap.) — A szellemes *Thierry Amade* pedig, kiemelvén azt, hogy nincsen nép, mely sauyarúbb viszontagságokon ment volt keresztül, mint a magyar (»Nul peuple n'a traversé des vicissitudes plus amères«), nemzetünk történetéből folyó tanulság gyanánt fenn hirdette a világnak, hirdette pedig elnyomatásunk legsötétebb napjaiban, hogy Sz. István, Nagy Lajos s a Hunyadiak nemzete bebizonyította, hogy tud tűrni, van benne kitartás arra, hogy a dicsőség napjait bevárja, megérje (»La nation de saint Etienne, de Louis d'Anjou et des Hunyades a prouvé qu'elle sait durer pour attendre les jours de gloire.« Lásd: *Histoire d'Attila* 8° Paris, 1856. Tome I. XIII. lap.) És hogy az, amit *Thierry* mond, nem csillogó phrasis, hanem a történelem logikája, azt csak az tagadhatja, a ki nem hisz a történelem logikájában. S ugyancsak hazánk történelméből vonható le a tanulság arra nézve is, hogy mit kell a magyarnak kerülnie, és viszont mit kell tennie avégből, hogy a költőnek ezen buzdító szavai beteljesedjenek: »Te népek oceánján hullámtól vert sziget, kit mint elsüllyedendőt, ezer jós emleget; mutasd meg a világnak, hogy még erőd szilárd, hogy ezredes fokodnak új ezredév sem árt!« Ime! ebben rejlik (az én felfogásom szerint)

a hazai történelem nagy fontossága; bizvást elmondhatjuk tehát a lelkes Virág Benedekkel, hogy amely nemzet nem ismeri a saját multját, az a nemzet még csak gyermekkorát éli!

A történelem fontosságát megállapítani pedig egyenesen annyi, mint a diplomatika fontosságát megállapítani: mert a diplomatika a történelemnek hasonlíthatatlanul legfontosabb segédtudománya; amennyiben tudniillik az oklevelek szolgáltatják a történetbúvárnak nemzetünk középkori történetéhez a legmegbízhatóbb, s egyszersmind a leggazdagabb anyagot is: hogy a legmegbízhatóbbat, azt ugyan senki sem fogja kétségbevonni, a ki a krónikák meddőségét és gyakori megbízhatatlanságát ismeri; hogy pedig a legbővebb anyagot is az oklevelek szolgáltatják, abban csak az kételkedhetik, akinek nincsen sejtelve a hazai levéltárakban felhalmozott s eddig még kiadatlan oklevélkincsekről. Ha tehát a história fontos, akkor bizonyára a diplomatika is fontos, különösen reánk magyarokra nézve, mint az európai continens legrégebb alkotmányos nemzetére nézve! Épen azért, midőn a magyar Tudományos Akadémia alapszabályai 20-adik szakaszának értelmében székfoglaló-értekezésem tárgyát kellett kijelölnöm: egy perczig sem habozhattam a választandó tárgyat illetőleg, úgy lévén meggyőződve, hogy a Magyar Tudományos Akadémia méltósága egyenesen megköveteli azt, hogy a *diplomatika megalapítójának, Mabillon Jánosnak emléke* az Akadémia falai közt ünnepeltessék meg; más részről pedig valódi erkölcsi kötelességemnek tartottam és tartom, hogy e nagy tudós emléket épen én ünnepeljem meg, én, ki immár harminczkilencz év óta látom el a budapesti egyetemen a diplomatikai tanszéket, az egyetlen diplomatikai tanszéket, mely a magyar birodalomban létezik. Meg kell azonban jegyezni előleges tájékoztatásul, hogy e dolgozatom se nem életrajz, se nem parentatio az nem egyéb, mint Mabillon azon halhatatlan érdemének méltatása, melyet ő a diplomatika megalapítása által örök időkre szerzett!

Hogy az oklevelek használata már az ő-korban is el volt terjedve, arról mindenki meggyőződhetik, aki a M. N. Muzem

régiségtárát megszemléli, ahol is igen érdekes római diplomákat van alkalma látni; a római diplomáknál pedig még jóval régiebbek az egyiptomiak, t. i. azon papyrusok, melyek — tárgyakat tekintve — az okiratok kategóriájába tartoznak, ilyen papyrusok a berlini, a párisi, a londoni muzeumokban találhatók; de nem csak az oklevelek használata dívott az ó-korban, hanem még maga a »diploma« név is előfordul már az ó-kori íróknál: a diplomatika ellenben, vagyis az oklevéltan, mint tudomány még nem létezett az ó-korban; de nem létezett az a közép-korban sem, daczára annak, hogy e korban az okleveleknek roppant mennyisége adatott ki. Önként fölmerül tehát az a kérdés, hogy vajjon a középkorban azok, akik az oklevelek expeditiójával voltak megbizva, nem tartottak-e szem előtt bizonyos szabályokat az oklevelek kiállításában? úgyszintén az a másik kérdés is, hogy hát nem tudták-e a középkorban az álleveleket a hitelesektől megkülönböztetni? Ami az első kérdést illeti, arra magok az oklevelek felelnek meg; amennyiben t. i. mindenkinek, aki középkori oklevelekben búvárokodik, meg kell arról győződnie, hogy különféle korszakokban csakugyan különféle cancellariae-praxis dívott, melyet a maga idejében pontosan meg szoktak mindig tartani azok, kik az okleveleket expediálták. Ugyanilyen observantiáról tanuskodnak a középkori stylionariumok is. — Ami pedig a másik kérdést illeti, hogy t. i. meg tudták-e különböztetni a középkorban az álleveleket a hitelesektől? ezen témának vizsgálata (bármenynyire érdekes volna is) a kitűzött czélotól, t. i. a diplomatika megalapításának történetétől nagyon messze terelne el; miért is kénytelen vagyok az e tárgy iránt érdeklődőket *Knausz Nándornak* azon tanulságos cikksorozatához utasítani, mely az »Uj magyar Muzeum« három évfolyamában e themáról megjelent. Nem szenved kétséget, hogy voltak bizonyos elvek, bizonyos szabályok, melyeket az oklevelek expeditiójánál szemmel tartottak, melyek szerint az álleveleket felismerni iparkodtak; ámde az is kétségtelen, hogy ezen elvek, ezen szabályok még nem voltak tudományos alapra fektetve, még nem voltak tudományos rendszerbe foglalva. És ha van tárgy a diplomatikában, melyet illetőleg az írók egymással homlokegyenest ellenkező nézeteket vallanak, úgy bizonyára a diplomatikai kritika

ügye az; vannak t. i. kik a középkori kancelláriák embereit annyi tárgyismerettel, oly elmeéllel ruházzák fel, hogy ilyen fényes tulajdonságokkal megáldott embereknek csakugyan minden hamisítást fel kellett volna ismerniök: amíg ellenben mások minden belátást, minden ítélőtehetséget egyenesen megtagadnak tőlök. Úgy hiszem *Sickel* eltalálta a középutat a két szélsőség közt, amidőn ezt írta: »Dass die Geschäftsmänner des Mittelalters, soweit es sich um die Gogenwart und den Kreis ihrer Amtsthätigkeit handelte solche Kenntniss besassen, schliesst keineswegs ein, dass sie auch über das Urkundenwesen früherer Zeiten und anderer Länder unterrichtet waren.« (Lásd: *Die Urkunden der Karolinger* 8° Wien, 1867. I. Theil, 24. lap.) De *Sickel*nek egy másik enuntiációja már jóval tovább megy, mint az imént idézett; az így hangzik: »Und so wüsste ich aus den mittleren Zeiten nichts anzuführen, was sich allenfalls als Anfang diplomatischer Kritik bezeichnen liesse, als einige der Bemerkungen Petrarchas über die angeblichen Freiheitsbriefe von Caesar und Nero für die Fürsten von Oesterreich, indem Petrarcha u. a. die den Imperatoren beigelegten Titel für unmöglich erklärte und die Angabe der Jahresconsuln in der Datirungszeile vermisste.« (i. m. I. 25. l.) Ha nem tartjuk is *Sickel*nek ezen pessimistikus nyilatkozatát, mely szerint az oklevelek tekintetében épen semmi kritika sem létezett volna az egész középkoron át, megdönthetetlen igazságnak, annyit mégis kimondhatunk, hogy az, a mit ma diplomatikának neveznek, sem az ó-korban, sem a középkorban még nem létezett.

Az új-kor beálltával azonban már jobbra fordul a diplomatika ügye, a mennyiben t. i. ekkor a vizsgálódás szelleme, a kritika szelleme Európa-szerte hatalmas lendületet nyert; e szellemnek kifolyása volt maga a reformatio is a XVI. században; — a következő század közepe felé pedig, a míg egy részről a történelmi kritika mindinkább megerősödött, úgy más részről már a diplomatikai kritika is kezd lassanként tért foglalni ez időtájt (lásd: *Sickel* i. m. I. 29.). Ez az elhatalmasodó kritikai szellem a középkor írott emlékei egy részének, különösen a legendáknak s az okleveleknek egyenesen hadat izent. Így keletkeztek azon polemiák, azon tollharczok, melyeknek

tárgyát egyes középkori oklevelek képezték, és a mely polemikákat a XVII-ik és XVIII-ik században a »bella diplomatica« névvel szoktak volt jelölni az írók. Ilyen bellum diplomaticum-ok Nyugat-Európában nem csekély számmal fordultak elő; sőt még arra is van nem egy példa, hogy a hitelességek tekintetében megtámadott oklevelek miatt nemcsak elkeseredett tollharcz folyt a felek közt, hanem hogy az ilyen oklevelek egyszersmind törvényszéki tárgyalás substratumaivá is lettek. Efféle gyanúsított oklevél volt kiindulási-pontja azon torzalkodásnak, mely Magdeburg városa és a magdeburgi érsekség közt, úgyszintén annak, mely Bréma városa és a brémai érsekség közt, továbbá a sz. Maximinról címzett kolostor s a trieri érsekség közt hosszabb időn át elhuzódott; de legnagyobb feltűnést keltett a maga idejében Lindau városának viszálya a Boldogságos Szűzről címzett lindau kolostorral, mely kolostor egy állevel alapján fenhatósági jogokat igényelt a város felett. Minthogy azonban a diplomatikai kritika szabályai ekkor még nem voltak tudományos alapra fektetve, még nem voltak megállapítva: könnyen érthető, hogy az említett tollharczokban — akár pro, akár contra — készült deductiók tapogatódzásnál, kísérletnél egyébnek alig tekinthetők.¹⁾ —

¹⁾ A »bellum diplomaticum«-ok bibliographiáját Baring állítja össze legteljesebben a »Clavis diplomatica« 2-ik kiadásának (1754) 24—53-ik lapján. Mutatványnál közlök egyet-mást Baringból.

A magdeburgi bellum diplomaticumra vonatkoznak a következő nyomtatványok:

Gründlicher und Historienmässiger Discours über der Stadt Magdeburg gerühmten alten Privilegien ins besondere sowohl, als auch von dem Sachsen-Spiegel, 2. Weichbild, 3. Lehnrecht, Durch Benjamin Leubert, Dresden, 1648. 4°.

Jo. Borcholten Consilium embeate addocens civitati Magdeburgensi soli, exclusis Archiepiscopatus Magdeb. subditis ins navigandi in flumine Albis competere, Magdeburg, 1611. 4°.

Beni. Leubert Disquisitio plenaria stapulae Saxonicae ab Imperatoribus Carolo M., Ottone M., Friderico III. reliquisque Caesaribus A. A. constituta adversus Consilium Borcholtinum etc. Budissae, 1658. 4°; item: Dresdae 1661.

A brémai bellum diplomaticumra vonatkozó értekezéseket Baring a 30—32-ik lapon ismerteti; ezek közül kiemelendők:

Dissertatio Historico-Juridica de spuris ac suppositiis Bremensium privilegiis; (auctor creditur Goldastus, mondja Baring).

Ezt már Mabillon is kiemeli a következő szavakkal: »Jacobat illa (t. i. res diplomatica) inculta sine regulis, sine legibus, praeter eas, quas pro suo quisque captu ac genio confingebat. Hinc nata est confusio ingens: falsa plerumque judicia de veris instrumentis, inanes passim conjecturae de falsis: sanctorum Diplomatum reverentia vix ulla, nulla paene auctoritas, nisi admodum apud aequiores et magis eruditos, qui animum a morosis pseudocriticorum praejudiciis repurga-

Herrn. *Cöwingii* Gründlicher Bericht von der Landesfürstl. Erzbischöflichen Hoch- und Gerechtigkeit über die Stadt Bremen, 1652.

A sz. Maximinról címzett kolostor s a Trieri érsekség közt folyt bellum diplomaticumra ezek tartoznak:

Archiepiscopatus et Electoratus Treuirensis per refractarios monachos Maximilianos aliosque turbati. Augustae Treuirorum, 1633. 4°.

Nic. Zillesii Defensio Abbatiae imperialis S. Maximini, qua respondetur libello contra praefatam Abbatiam anonymo Treuiris edito 1638. iuxta Muros Treuirenses. fol. (Hic auctor primus glaciem fregit in Critica Diplomatica, mondja Baring).

A Lindau bellum diplomaticumra actái közül ezek a legnevezetesebbek:

Dan. Heideri Gründliche Ausführung der Reichs-Stadt Lindau, die ohnversehens abgelöste und der Ertz-Herzogin Claudiae, pendente lite, cedirte Reichs-Pfandschaft betreffend. Noriberg, 1643. fol.

Herr. Wageners Sunnhafte Rettung des Clösters contra Acta Lindaviensia. Embsil ad Rhen. 1646. 4°.

Herrn. *Cöwingii* Censura diplomatis quod Ludouico Imp. fert acceptum Coenobium Lindaviense; Helmstadii, 1672. 4°. (Baring idézi Ludewigot, ki így ítéi Cöwing dolgozatáról: Opusculum hoc, instar thesauri haberi debet rerum facientium ad artem Diplomaticam. Illud etiam dici potest, quod Cöwingius primus fuerit Doctor illius, unde plura habet Mabillonius.)

Wilh. Ern. Tenzelii Historicae vindiciae pro Herrn. Cöwingii Censura in Diploma fundationis fletitium Lindaviense, oppositae iustae defensionis ab ipso Coenobio in favorem praedicti Diplomatis an. 1691. Constantiae typis evulgato. Lindaviae, 1700 fol.

Max. Rasler Vindicatio contra vindicias historicas W. E. Tenzelii. Partes II, Campedoniae, 1711. fol.

Jo. Reinh. Wegelin Dissertatio de Civitatis Lindaviensis praerogativa antiquitatis praellastri ad B. virginem Coenobio eiusdemque famosi Diplomatis Ludoviciani falsitate; contra iniqua Rasleri nuperas vindicias argumenta. Jenae, 1712. 4°.

Baring az idézett munkában huszonkilencz bellum diplomaticum-ot ismerteti; azonfelül még Naudé-nak »Raisons péremptoires« című munkáját is idézi, melyben más husz vagyon ismertette.

tum habebant.« (Lásd: De re diplomatica Libri VI, fol. Lutetiae Parisiorum, 1681. a Colberthez intézett »epistola« 2-ik lapján). Mabillonnak ezen szavaiból mindenki megértheti, hogy a diplomatikai kritika ügye a XVII-ik század közepe táján meglehetősen gyenge lábon állott. — De nemesak a középkori okleveleket támadta meg a kritika az új-korban, hanem megtámadta az, miként már említettem volt, a legendákat is. A szentek legendái pedig a középkori emberiség történetére nézve kétségtelenül nagy fontossággal bírnak. Ezt tudván a belga jesuiták, de egyszersmind a történelmi kritika elutasíthatatlan szükségét is felismervén, elhatározták, hogy a szentek legendáit lehetőleg teljesen összegyűjtik, s a megbízhatóbbakat a selejtesektől különválasztva egy testben kiadják. Így jött létre azon nagyszerű vállalat, mely a tudós világban az »Acta Sanctorum« név alatt ismeretes; s ennek szerkesztője Bolland János, főmunkatársai pedig Papebroch Dániel és Henschen Gottfried valának. Ez idő-tájt *Launoy* János, a Sorbonne egyik hírneves tagja, kit a szentek legendái ellen intézett heves támadásai miatt a maga idejében a szentek megbolygatójának — »le dénicheur de Saints« — neveztek volt el, azon állítást bocsátotta világgá, hogy az egyházak s a kolostorok régi privilegiumai legnagyobb részt koholtak, és mint afféle ál-levelek, semmi hitelt sem érdemelnek; e vádakát *Launoy* a francia benedictinusok saint-denisi levéltárára is kiterjesztette, mit a francia benedictinusok, illetőleg a Congregatio S. Mauri tudós tagjai igen zokon vettek. Mielőtt azonban az események fonalát tovább szőném, a benedictinus szerzetről kell e helyütt néhány tájékoztató szót szólnom; minthogy pedig az író saját magán nem követhet el plagiumot, legezélszerűbbnek tartom a Congregatio S. Mauri-ról azon néhány sort, mely diplomatikai tankönyvem első füzetének 50-ik lapján e tárgyról olvasható, a jelen értekezésembe átvennem; az idézett helyen ugyanis azon szerzetről, melynek a diplomatika megalapítója Mabillon János tagja, díszje, büszkesége volt, szóról-szóra a következőket mondom: »Nincsen a katolika egyház kebelében testület, melynek oly nagy érdemei volnának a tudományok körül, mint a benedictinus szerzetnek; különösen a Congregatio S. Mauri egyenesen úgy tekintendő, mint egy

valódi tudós-társaság. Ezek a francia benedictinusok valóban bámulandó emberek! A tudományszomj elfojt bennök, úgy szólván, minden más érzést (a vallásos érzés kivételével); nekik csak egy ambíciójuk van, és ez — a tudomány előbbrevitele: személyes ambíciót nem ismernek; Mabillon (miként azt biographusai kiemelik), állhatatosan visszautasít minden kiüntetést; Toustain-ról mondja rendtása Tassin azon nekrológban, mely a Nouveau Traité II. kötetének, XI—XXVI. lapjain olvasható (a XXII. lapon): »il avait grand soin de supprimer et de cacher tout ce qui pouvoit donner de lui des idées avantageuses.« Igen, e nagyészű, e vasszorgalmú férfiak saját magáért művelték a tudományt ezelláikban; nekik a tudomány nem volt — gradus ad Parnassum!« — Ezen szavak olvashatók a tudós szerzetről diplomatikai tankönyvemben; s az ott közlöttekhez csak azt teszem még hozzá, hogy a ki a Congregatio S. Mauri tagjainak a diplomatika, a palaeographia, a chronologia, a história körébe tartozó nagyszabású munkáit behatóan tanulmányozza, az valóban eltörpülni érzi magát a tudományosság ezen colossusai mellett. D'Achéry, Martène, Durand, Montfaucon, Ruinart, Calmet, Dufresne, Toustain, Tassin, Dantine, Clémencet és a nagyok legnagyobbika Mabillon! — mily fényes nevek! És hogy az, a mit a Congregatio S. Mauri-ról mondtam, nemcsak az én egyéni véleményem, tanúm reá *Wattenbach*, ki a szerzetről ezeket mondja: »in dem Pariser Kloster Saint-Germain-des-Prés . . . eine Art Akademie, in welcher die ausgezeichnetsten Köpfe aus allen Klöstern des Ordens vereinigt und mit den nöthigen Hülfsmitteln in reichster Fülle versehen wurden. Durch diese Concentration der Kräfte wurden die ungeheuern Werke möglich, welche noch jetzt jeden mit Erstaunen erfüllen, der sie in den Bibliotheken erblickt« (lásd: Das Schriftwesen im Mittelalter, 2-te Aufl. 8°. Leipzig, 1875. 13-ik lap); és tanúm reá *Schönnemann*, ki a szerzetre vonatkozólag ezt mondja: »Mabillon gehörte unstreitig unter die ersten Gelehrten des gelehrtesten Jahrhunderts; er gehörte einer Ordensgesellschaft an, die sich anerkannt die grössten Verdienste um diejenigen Theile der Gelehrsankheit erworben hatte, welche damals in allen europäischen Staaten die erste Stelle einnahmen, und

welche mit vereinter Kraft, von hundert glücklichen Umständen begünstigt, mit Muth und Selbstgefühl die Fackel der Kritik über noch ganz unbeleuchtete Gegenden des Alterthums emporhielt« (lásd: Versuch eines vollständigen Systems der allgemeinen, besonders älteren Diplomatik; 8° Hamburg, 1801—2. I. kötet, 56-ik lap); és tanúm reá *Sickel*, ki a Maurinusoknak a diplomatika terén kifejtett tudományos működéséről így nyilatkozik: »Indem sie alle ihnen zugängliche Archive Frankreichs durchforscht hatten, geboten sie über ein Material von bis dahin kaum geahntem Umfang, schärften sie Auge und Sinn an tausend und aber tausend Urkunden, und erkannten wie noch niemand vor ihnen die mannigfachen unterscheidenden Merkmale derselben nach Art und Zeit« (lásd: Acta Regum et Imperatorum Karolinorum digesta et enarrata. Die Urkunden der Karolinger, 8°. Wien, I. 1867. 35-ik lap). Ime! így nyilatkoznak a Congregatio S. Mauri-ról a diplomatika s a palaeographia újabbkori legtekintélyesebb írói; és jegyezzük meg jól, hogy mind a három idézett író német és protestáns, észszerűen tehát nem gyanúsíthatók azzal, hogy a francia szerzetesek irodalmi működését túlbecsülték. De sőt még a Larousse által szerkesztett nagy encyklopaediában is, melynek czikkeit pedig határozottan anti-klerikális szellemű francia írók dolgozták, a »Bénédictin« cikkben az olvasható, hogy ez a francia szólásmód: ez valóságos benedictinus (c'est un véritable Bénédictin) annyit tesz, mint mélytudományú ember, mint elsőrendű specialista, (un homme érudit, d'une science profonde et solide; un spécialiste de premier ordre. Lásd: *Grand Dictionnaire universel du XIXe siècle*, par P. Larousse; 4°. Paris, II. Vol. 1867. 533-ik lap). A Congregatio S. Mauri-ra vonatkozó ezen kitérés után most már fölveszem az eseményeknek elejtett fonálát, mely ott szakadt meg, hogy Launoy a benedictinusoknak saint-denis-i levéltárában lévő oklevelek hitelességét megtámadta, s hogy a szerzet tudós tagjai a levéltárak ellen intézett ezen támadást igen zokon vették. De még nagyobb volt felháborodásuk akkor, a midőn *Papebroch* Dániel jesuitában, az »Acta Sanctorum«-nak már említett főmunkatársában új ellenfelök támadt. *Papebroch* t. i. az Acta Sanctorum aprilis havának második köteté-

hez, mely 1675-ben jelent meg, egy ily czimű értekezést csatolt »Propylaeum antiquarium circa veri ac falsi discrimen in vetustis membranis« (lenyomva *Baring* Clavis diplomatica-jának 2-ik kiadásában a 229—324. lapon)¹⁾; és ezen értekezésében a benedictinusoknak saint-denis-i levéltáráról ő is oly szellemben nyilatkozott, mint ahogy azt Launoy már ő előtte tette volt, azt mondja ugyanis az említett levéltár okleveleiről: »in San-Dionysiano prope Parisios monasterio, quamvis multa sint, tum Dagoberti fundatoris, tum subsequentium primae stirpis Regum; nullum est tamen quod originale, pauca quae possint sincera credi« (Baringnál a 242-ik s köv. lapon); továbbá a saint-denis-i levéltárnak *Doublet* által nyomtatásban kiadott okleveleire vonatkozólag ezt mondja: »ita Historiae et antiquitatum San-Dionysianarum evulgator Doubletius: quae omnia ut magnam speciem auctoritatis minime vulgaris praetendunt; ita singula sufficiunt talium rerum peritis ad imposturam cognoscendam« (Baringnál a 319-ik lapon). — Az »impostura« súlyos vádja, melyet *Papebroch* a saint-denis-i levéltár ellen zúdított, a tudós világban nagy feltűnést keltett, s a maurinusokat mélyen sértette. — Önként merül fel most

¹⁾ *Papebroch* Propylaeuma a következő fejezetekből áll:

Caput I. S. Irminam (cuius patri adscribitur diploma Horreense) Dagoberto non I. sed II. natam esse, longe verosimilius dicitur.

Cap. II. Diploma Horreense supposititium cum San-Maximiliano indubitato confertur: quod ad stylum et formulas.

Cap. III. Horreensis membranae impostura ex ipsa characterum forma dijudicanda proponitur.

Cap. IV. Monogrammaticum chartae Horreensis signum, quam sit a Dagobertino remotum, ostenditur.

Cap. V. Alexandri Wilthemii de hac materia iudicium.

Cap. VI. Quomodo Horreense diploma fabricatum et errores chronologici ex Reginone accepti fuisse videantur.

Cap. VII. Ad eundem modum examinantur et rejiciuntur chartae quaedam Loblienses et Cameracenses.

Cap. VIII. Similes Ecclesiarum aliquot aliarum chartae historico examine reprobatae.

Cap. IX. Inducantur aliae plures chartae, regibus Merovingiis affictae.

Cap. X. Conclusio huius materiae, cum eversione ballarum aliquarum, Romanis Pontificibus suppositarum.

már az a kérdés, hogy vajjon mi indíthatta Papebrochot e fellépésre? Hogy e dolgot megérthessük, mulhatatlanul szükséges először is Papebroch tudományos munkálkodásával közelebbről megismerkednünk. Ő, mint az Acta Sanctorum egyik legbuzgóbb munkása, főképp azt tartotta szem előtt, hogy a legendáknak lehetőleg megbízható és correct szövegét adhassa; evégből kénytelen volt igen sok középkori codexet, melyekben t. i. egyes legendák foglaltattak, átvizsgálni; az ő vizsgálódásai pedig nem szorítkoztak az ilyen codexeknek csupán tartalmára, hanem kiterjedtek egyszersmind a codexek írására, anyagára és más külső körülményeire is; sőt némelykor még oklevelekre is reflectált Papebroch vizsgálódásai közben, mert amint *Schönemann* róla és az ő szerkesztőtársáról Henschenről mondja »sie hatten Gelegenheit und mussten zum Behuf ihrer Arbeit auch alte Schenkungs-, Fundations- und Bestätigungs-Urkunden einsehen und vergleichen«. (i. m. I. 63.). — Az ily módon gyűjtött palaeographiai ismeretei alapján azután Papebroch hivatottnak érezte magát oly kritikai szabályok megállapítására, mely szabályok szerint a régi okiratoknak hitelességét vagy álságát biztosan meg lehessen határozni; erre czélzó ő maga a következő szavakkal: »ut *constitutis* semel generalibus quibusdam *discriminis inveniendi principis expeditius progrediamur in nostris ante ipsa Acta comentariis aut observationibus postea subjiendis.*« (*Baring* Clavis diplomaticajának 2-ik kiadásában a 230-dik lapon). — Az imént mondottakból immár érthető, hogy mi indította Papebrochot Propylaeumának megírására; az indító-ok (miként látjuk) nem személyes érdek volt, hanem egyes-egyedül a tudomány érdeke. ¹⁾ — A »Propylaeum antiquarium« a szerzőjének fényes

¹⁾ Hogy mily nagy tévedés Papebroch felléptét holmi mellékretinteteknek tulajdonítani, azt *Schönemann* igen drasztikusan fejezi ki; szavai ezek: »In der That darf man nur die Papebrochische Schrift einsehen, um sich zu überzeugen, dass ihn bey Abfassung derselben kein andrer Geist regierte als der, mit dem er an die Arbeit der Acta S. S. selbst ging; die reine Absicht in seinem Kreise, und nach seinen Kräften Licht und Aufklärung zu verbreiten! Es ist daher kaum zu begreifen, wie die abentheuerliche Idee, dass die Jesuiten darunter nichts geringeres bezweckt hätten, als den reichen Benedictinerorden, der ihren Neid rego gemacht habe, um seine auf alten Briefen und Siegeln beruhenden

tehetségéről teszen ugyan tanúbizonyosságot: ánde balvögzetüvé vált Papebrochra nézve azon körülmény, hogy ő sok codexet látott ugyan, de eredeti oklevelet annál kevesebbet; ez teszi érthetővé, hogy azon oklevél, melyet ő paradigmául, zsinórmértékül fogadott el, hogy épen ez ál-levél volt, miként azt *Schönemann* a következő szavakkal kiemeli: »Die Urkunde, die er als unbezweifelt, ächt, dem von ihm bestrittenen Stücke entgegengesetzt, und nach allen Seiten damit vergleicht, ist nicht um ein Haar besser« (i. m. I. 76.); hasonlóképen *Sickel* is mondja: »indem Papebroch nur sehr wenige alte Urkunden zu sehen Gelegenheit gehabt hatte, geschah es dass er als Prüfstein für das genannte Diplom ein nicht minder falsches desselben Königs wählte« (i. m. I. 33. s. köv. lap). — Papebroch vizsgálódásainak végeredménye oda megyen ki, hogy mennél régiebb valamely oklevél, annál gyanúsabb, »est tanto minus eis adhibendum fidei, quanto plus prae se ferunt antiquitatis« (*Baring*, 318. lap) mondja ő; továbbá, hogy a saint-denisi levéltár okleveleinek legnagyobb része semmi hitelt sem érdemel, vagyis a mint *Sickel* mondja: »Das Gesammtergebniss seiner Untersuchungen war ein den Diplomen älterer Zeit höchst ungünstiges und speciell, da noch von keinem Kloster so viele ältere Urkunden veröffentlicht waren, als von S. Denis, stellte er ziemlich alles, was dieses berühmte Benedictinerstift an alten

Besitzungen zu bringen, bei Männern, die wenigstens Gelegenheit hatten sie zu lesen, hat Eingang finden können. Der Giessensche Canzler Joh. Nic. Hert äusserte zuerst, so viel ich weiss, im Vorbeygehen etwas von diesem Einfall. Von ihm griff ihn vielleicht Joh. Peter Ludwig auf, oder es war auch wohl seine eigne Idee, die er aber mit so viel Ernst, und der ihm gewöhnlichen Lebhaftigkeit darstellte, dass wer es sonst nicht weiss, wie wichtig er die unbedeutendsten Gegenstände zu machen pflegte, und wie er die allerunscheinbarsten Hypothesen, durch das Aufgebot seiner ganzen wirklich seltenen Gelehrsamkeit, und mit allem Feuer seines Vortrags zu unbezweifelten Wahrheiten zu erheben strebte, — den ganzen Jesuitenorden im Bunde gegen die Söhne des heil. Benedikts glauben sollte. Dem Canzler von Ludwig war dies zu verzeihen. Er dachte vermuthlich, so bald er es geschrieben hatte, nicht weiter daran. Aber ökolhaft (!) ists, wenn man beynahe ein Jahrhundert lang, von Männern, die gerade das Gegentheil von Ludwigs Charakter sind, mit aller Bedachtsamkeit, oder gar mit der Miene des Pragmatikers es nachsagen hört (i. m. I. köv. 65.—67. lap).

Denkmalen der Art anzuweisen hatte, als eitel Lug und Trug hin. (i. m. I. 34.). — Papebrochnak ezen nézetei minden bizonynyal igen helytelenek voltak; ámde ha nem állhatnak is meg e nézetek a tudományos kritika foruma előtt: annyit még is kimondhatunk, hogy Papebrochnak a saintdenisi levéltár ellen intézett támadása a tudományra nézve valódi szerencse volt, mert az ő támadása nélkül Mabillon aligha írta volna meg valaha remek munkáját a diplomatikáról; azért mondja *Schönnemann*: »man muss ihm wegen dieses Irrthums gut seyn, weil wir ohne ihn wohl schwerlich Mabillons Werk erhalten hätten« (i. m. I. 79.). — Amiként már fentebb említettem volt, Papebroch az »*impostura*« vádjával sujtotta a saint-denisi levéltárt; minthogy e súlyos vád paptól eredt, a maurinusok most már nem halaszthatták tovább gyanúsított levéltáraik védelmét, igazolását; miért is az apologia elkészítésével a Congregatio leg tudósabb tagját: *Mabillon* Jánost bízták meg; az előrebocsátottak folytán látott napvilágot Mabillon classicus munkája e czimmel: »De re diplomatica Libri VI, fol. Latetiae Parisiorum, 1681.«¹⁾ Mabillonnak ezen nagyszerű munkáját a

¹⁾ Azoknak, a kik *Mabillon* diplomatikáját használni, vagy megszerezni készülnek, okvetetlenül ismerniök kell a különféle kiadások bibliographiai karakteristikáját, úgy, a mint az *Ebert* Bibliographisches Lexikonában olvasható; miért is azt szóról-szóra ide átveszem:

Mabillon J. De re diplomatica Libri VI, Parisiis, Billaine, 1681.; oder: * ibidem, Robustel, 1709, fol. mit Kupfern.

— Supplementum Librorum de re diplomatica. Par., Robustel, 1704, fol. mit Kupfern.

Die Ausgabe von 1709 ist ein unveränderter und fast Seite für Seite übereinstimmender neuer Abdruck (nicht bloß neuer Titel, wie Dobure will) der ersten Ausgabe, deren *Addenda* nicht einmal hier an ihren Orten eingerückt sind. Bloß die Druckfehler sind verbessert, und von Thierry Ruinart eine Vorrede und ein neuer *Appendix* (S. 635—648) beigelegt. Dieser *Appendix* ist von dem Supplemente ganz verschieden, und gibt der zweiten Ausgabe einen besondern Worth. Gegenständig aber behauptet wieder die erste Ausgabe einen Vorzug durch die ersten Abdrücke der Platten, von denen in der zweiten Ausgabe vorzüglich Tabula 27, pag. 397, und Tab. 45, p. 434, schwach ausgefallen sind. Wer das Werk zur ersten eignen Forschung braucht, thut mithin wohl, beide Ausgaben sich zu verschaffen. Das *Supplement*, welches in die zweite Ausgabe keineswegs aufgenommen worden, muss man neben beiden Ausgaben nöthwendig haben.

tudós világ bámulattal s lelkesedéssel fogadta; és hogy a világ miért fogadta bámulattal Mabillon diplomatikáját, azt *Schönnemann* ezen szavaiból mindenki megértheti: »Es giebt vielleicht kaum eine andre Wissenschaft, die so auf einmal und ohne dass vorher nur ihr Name gehört worden, so weit vollendet und so reichlich ausgestattet in die Reihe der übrigen Wissenschaften getreten wäre, als die Diplomatie« (i. m. I. 55. l.); maga Papebroch teljesen legyőzöttnek vallotta magát; 1683-ban ezt írja Mabillonnak a többi közt: »postquam utcumque evolvi opus vestrum de re diplomatica, non possum celare fructum, quem inde retuli; fructus autem hic est, quod mihi in mea de eodem argumento octo foliorum lucubratiuncula nihil iam amplius placeat, nisi hoc unum, quod tam praeclaro operi et omnibus numeris absoluto occasionem dederit«; és a következő szavakkal zárja be levelét Papebroch: »Tu porro quoties res tulerit, audacter testare, quam totus in tuam sententiam

In beiden Ausgaben sind die Kupfer 1—16 eingedruckt (Seite 345—376), Tab. 17, ist einzeln S. 376., und Tab. 18—58 sind wieder eingedruckt S. 377. u. folg. — Tab. 47 fehlt; dafür ist aber Tab. 48 doppelt gezählt. Nach Seite 460. folg. noch einmal Seite 457*—460*. Ausserdem hat die zweite Ausgabe noch ein eingedrucktes Kupfer Seite 637. — Das Supplement hat 8 Kupfer mit der Seitenzahl 60—76. Von den *erratis* der ersten Ausgabe hätte in der zweiten wiederholt werden sollen, dass S. 347. auf der zweiten Tafel Zeile 13 *fecto* (statt *flecto*) und S. 415 auf der 35. Taf. in der letzten Zeile *Suetchusa* zu lesen sei, da beide Fehler auf den Platten nicht verbessert worden sind.

Mabillon J. De re diplomatica Libri VI, cum supplemento. Tortina atque nova editio dissertationibus variorum locupletata, notisque nunc primum illustrata a Marchione Bumbae, J. Adimari. Neapoli, Vine. Ursini, 1789, fol. 2 Bände mit Kupfern.

Hin und wieder ist dasjenige, was nach Mabillons Zeit und besonders durch die Verfasser des *Nouveau Traité* berichtet oder weiter erörtert worden, in Anmerkungen beigelegt. Der zweite Band enthält ausser dem Supplement bloß neue Abdrücke lauter schon bekannter Abhandlungen.

Csak azt teszem még hozzá az *Ebert* által elmondottakhoz, hogy a harmadik vagyis nápolyi kiadásban a réztáblák lenyomatái már nagyon nem kielégítőek; s hogy mindent összevéve, a második kiadás (a Ruinart-féle) feltétlenül elsőséget érdemel; miért is én a diplomatikai tankönyvemben mindig a második kiadást, mint a legjobbat, szoktam idézni; ellenben ezen értekezésemben mindig az első kiadást idézem, mint a melynek megjelenése alapította meg a diplomatikát.

iverim, meque, ut facis, perge diligere, qui, quod doctus non sum, doceri saltem cupio.¹⁾ — Mabillon diadala tehát teljes volt, s az új tudomány mindenkorra meg volt alapítva!

¹⁾ *Papebrochának* fenn említett levele Mabillon Supplementumának V-ik és köv. lapján olvasható; adom a jegyzetben az érdekes levélnek teljes szövegét, Mabillon válaszával együtt:

Tandem Parisios pervenit sarcina, cui ante menses aliquot commiseram vitam sancti Gerardi Broniensis, petitam a reverentia vestra: quam licet audiam nunc peregrinari, postquam tamen utcumque evolvi Opus vestrum de re Diplomatica, non possum tamen celare fructum, quem inde retuli. Fructus autem hic est, quod mihi in mea de eodem argumento octo foliorum lucubratiuncula, nihil jam amplius placeat, nisi hoc unum, quod tam praeclaro operi et omnibus numeris absoluto, occasionem dederit. Idque his ipsis fere verbis profitebor in praefatione ad Conatum meum chronico-historicum de Romanis Pontificibus, qui eras ad praefatum dabitur. Quod facere nolui, priusquam ex vestro libro notassem, quid corrigere circa ipsorum bullas deberem, ad restituendam Sandoysiano archivio aestimationem suam, quam laesisse videor, secutus Lanooii iudicium. Ceterum non possum satis mirari, quomodo res tanta a vobis potuerit tam brevi tempore confici, quantum ab edito Aprilii nostro ad annum millesimum sexcentissimum octogesimum primum fluxit. In uno alterove puncto non videor satis fuisse intellectus, vel potius ipse locutus obscurius. Nam neque absolute dicere volui, *In nomine Patris et Filii*, inchoari omnia Caroli et decessorum regum diplomata: sed ea solum, quae invocationem habent; aliud scilicet nihil tunc curans, quam ut ab antiquioribus, quale praetendebatur esse Horreense, amolirer invocationem sanctae et individuae Trinitatis. Secundo nec per somnium quidem cogitavi negare usum diuturniorem Aegyptiae papyri, jam pridem persuasus, chartam lineam a Gallis et Belgis, ipsisque Germanis non alia ex causa vocari *papier*, quam quia Aegyptiae papyro successerit. Lineam autem sciebam recentioris esse inventionis: sed illam posse vocari *escorce d'arbre*, et a Doubleto sic vocari, peregrinum valde mihi accidit. Verum quid haec ad tam multa, in quibus me recte accusat et corrigit reverentia vestra? cui hoc nomine magis quam unquam antea obligor: tantum adest ut quidquam aegre feram. Initio quidem lectionis, fateor, patiebar humanum aliquid: sed mox ita me rapuit ex utilissimo, solidissimeque tractato argumento proveniens oblectatio, et gratas emicantis ubique veritatis fulgor, cum admiratione tot rerum hactenus mihi ignotarum, ut continere me non potuerim, quin reperti boni participem statim facerem socium meum patrem Baertium. Tu porro, quoties res tulerit, audacter testare, quam totus in tuam sententiam iverim, meque, ut facis, perge diligere, qui quod doctus non sum, doceri saltem cupio.

Papebrochuk ezen levele Antwerpenben 1683-ki július 26-kán kelet; erre Mabillon 1683-ki november 12-kén közzelközölképen válaszolt:

Lássuk már most, hogyan fogta fel Mabillon feladatát és mi módon oldotta meg azt. — Diplomatikai munkájának előszavát annak kijelentésével kezdi meg Mabillon, hogy két ok bírta őt e munka megírására, t. i. a tárgynak hasznos és új volta, úgyszintén a védelem kényszerűsége (»Duae res ad subeundum hoc opus me impulerunt, nempe utilitas argumenti cum novitate conjuncta, atque defensionis necessitas« — a Praefatio kezdete); és miután már a Colberthez intézett ajánló-levélben kiemelte volt azt, hogy az oklevelek ismeretének ügye a »res diplomatica« eladdig egészen parlagon hevert, amiből aztán igen nagy confusio támadt, ezek után a saját vállalkozására tér át, és elmondja, hogy a tudományosságnak ezen elhagyott terét töle telhetőleg iparkodott földeríteni, ami pedig (tegyük hozzá) nem valami könnyű dolog volt, mert amint

Nobis ex itinere Germanico reversis reddita est epistola Tua, in qua, quid de opere nostro diplomatico sentias, sincere exponis. Ego vero satis mirari non possum tantam in insigni eruditione modestiam, cuius exemplum vix ullum illustrius reperire licet. Quotus enim quisque Eruditorum est, qui in literario conflictu victum se agnoscat, et agnita veritate priorem sententiam incunctanter deponat, atque id palam omnibus testatum velit? Tu vero facis ultro, et tam amice, ut, si aliunde Te non nossem, statim intimo amore complecterer. Sic non tibi sufficit doctrinae et eruditionis primas tenere, nisi etiam primas assequare modestiae. Utramque Tibi palmam deferimus adiu. Rev. Pater. Neque haec mei solius sententia est, sed etiam eorum omnium, quibus literas tuo jussu ostendi. Alii nimirum Tuam eximiam humanitatem, alii modestiam et humilitatem, omnes insignem Tuam eruditionem depraedicaabant. Sed vereor, ne, dum haec fusius prosequor, mihi de Tua confessione ingenio sissima ablandiri videar. Absit haec a mente mea cogitatio, ut de Tua modestia ego superbiam. Imo vero id ita animo reputo, si quid in opere nostro dignum Tua, publicae aestimatione inveniat, non tam ex ingenii nostri conatu, quam ex monumentorum copia et facultate aestimandum esse. Verum quidquid illud est: malim esse modestissimae epistolae autor quam cuiusvis operis vanus ostentator. Tu vero, vir piissime, Deum precare, ut, qui Tui in Actis 88. illustrandis imitatores sumus, etiam in consecranda christiana humilitate socii esse mereamur.

Papebroch levélére vonatkozólag mondja *Schönewmann* (i. m. I. 69. l.): »Diese Urkunde ist zu wichtig für die gute Sache, als dass ich mir versagen könnte, sie sammt Mabillons Antwort wörtlich herzusetzen. Man wird sie mit Vergnügen lesen; denn auf eine odlere Art ist nie ein literarischer Streit — wofür ihn beyde Partheyen erkennen — geandigt worden.«

Schönemann igen helyesen megjegyzi: »erst wollte er sein Publicum bilden, ehe er den Mann wiederlegte, der sich zu wenig vorbereitet zum Lehrer desselben aufgeworfen hatte« (i. m. I. 85. l.); miután munkájának czélja felől kellőleg felvilágosította az olvasó-közönséget, most már azon eljárásról számol be Mabillon, melyet a diplomatika alaptételeinek megállapításában követett, szavai ezek: »quasdam regulas proponimus, non ex mero arbitrio confictas, sed ex variis Diplomatum formulis erutas pro temporum varietate: ut in veris distinguendis a falsis deinceps juventur studiosi. Absit tamen ut hac in re magisterii partes mihi arrogem. Quippe in republica litteraria omnes liberi sumus. Leges ac regulas proponere omnibus licet, imponere non licet. Praevalent istae, si veritate ac recto iudicio fulciantur: sin minus, ab eruditis et recte sentientibus merito reprobantur« (az »Epistola« 4-ik lapján); már csak ebből a nyilatkozatból is megértheti mindenki, hogy mily elfogulatlanul járt el a nagy tudós feladatának megoldásában: épen ily nagy óvatosságról, épen ily mérsékletéről tanuskodnak Mabillonnak következő szavai is »in affirmando... tardus et circumspectus; in negando parcior ac religiosior esse studui« továbbá »in refellendis... objectis atque conviciis, quae ab iratis adversariis aliquando profecta sunt, medium tenere conatus sum, ut nec nimius essem in falsis refellendis, neque fallax in veris dissimulandis; quoniam et certam culpam tueri altera culpa est: et quascumque demum ineptas cavillationes aut accusationes refellere velle, lectoris otio est abuti (a »Praefatio« 2-dik lapján). És már itt az előszóban figyelmezteti az olvasót, hogy mindig az egészet tekintse és ne az egyes részeket, ha akár az ő munkájáról, akár valamely oklevélről szándékozik véleményt nyilvánítani »ut totum assumat non partem, priusquam vel de opere nostro, vel de quibusvis instrumentis sententiam ferat« (u. o.). Sürgeti továbbá, hogy tudományos készültség nélkül ne fogjon senki a régi okiratok vizsgálatába »magna prudentia, eruditione ac moderatione summa opus est, ut vetera instrumenta legitime examinentur; nec cuius illotis manibus id tentandum« (Libro III. cap. 6. pag. 241.); és kiemeli, hogy a hiteles oklevelek többet nyomnak, mint a historikusok és mint a feliratos emlékek, szavai ezek: Historicorum aut inscriptionum

testimonia legitimis chartis non ita praepredicare debere, ut illorum praepredatur auctoritas. Siquidem errata non levia auctoribus etiam aequalibus (az egykorú írókat érti) subrepunt aliquando; azután az ókorból vett néhány példa után mint praegnans esetet hozza fel azon különös véletlent, hogy a XIV. Lajos koronáztatására veretett érmeiken négy vagy öt nappal korábbra van téve a király megkoronáztatásának napja, mint amely napon az ünnepély valódilig megtartatott, szavai ezek: »sed ut ad nostra veniamus, quis in assignando die unctionis Ludovici Magni, modo feliciter regnantis, numismatum hac de re eusorum fidem et auctoritatem non praepredat quibusvis aliis monumentis? Et tamen mutato indicto die, quatuor aut quinque diebus posterior fuit regia coronatio ut omnibus notum est. Non ergo semper in diplomatum praepredicium citari debent historici et tituli quantumvis authentici et aequales (i. m. 241. s. köv. lap). — Ellenfeléről Papebrochról pedig a legnagyobb kimérettel nyilatkozik, ezeket mondva: »multi quidem varias sparsim regulas, ubi de singulari instrumento agebatur, tradiderunt...: at nullus ad hoc usque tempus peculiari tractatione rem aggressus fuerat ante Daniele Papebrochium Societatis Jesu, editis Saeculorum actis clarissimum virum, qui in Propylaeo ad Aprilis tomum secundum data opera eam discutendam suscepit anno M. DC. LXXV. Et sane si tantum archivorum, quantum actorum suorum usum habuisset vir doctus; nescio an quivis alius hanc spatham feliciter exornare potuisset« (i. m. 2. l.); »wie bescheiden und verdachtlos« jegyzi meg *Schönemann* az imént idézett szavakra, és hozzá teszi »und so zeigt er sich durchaus im ganzen Buche!« (i. m. I. 82. l.).

Mabillon diplomatikai munkája, miként azt már címlapja is feltünteti, hat könyvre vagyon felosztva; az első három könyv több-kévesebb fejezetből áll, s az oklevéltan egész teoriáját tartalmazza. Nem lehet feladatom e nagyszabású munkának minden egyes fejezetét behatóan és részletesen ismertetni; már csak azért sem, mert egy 634 lapnyi folio-kötetnek *ilyetén* ismertetése egy akademiái székfoglaló-értekezés keretébe se-hogy sem volna bele szorítható. Nem marad tehát egyéb hátra, mint hogy e nagyterjedelmű munkának csak vázlatos ismertetését adjam; mely azonban elégséges lesz arra, hogy olvasóm

Mabillon tudományos működéséről fogalmat nyerhessen. A hat könyv tartalma a következő. Az első könyv első fejezetében először is a diplomatika hasznáról szól Mabillon; azután pedig arról, hogy mi szolgáltatott alkalmat az ő munkájának megírására és hogy mi annak a célja; végül arra figyelmeztet, hogy mindakét szélsőséget kerülni kell, t. i. egy részről azok nézetét, »qui quaevis diplomata tamquam spuria rejiciunt«, más részről azokét »qui omnia sine discrimine probant«. — A második fejezetben, az oklevelek neveiről és neveiről szól a szerző; a mit ő e tárgyról hét lapon előad, az első tájékoztatósul elég ugyan; ámde ahhoz képest még is csak kevés, amit hetven évvel utóbb a Nouveau Traité de Diplomatie szerzői e tárgyról az idézett munka első kötetének 233—440. lapjain, tehát kétszázhet lapon összeállítottak. — A harmadik fejezet az oklevelek régiségét tárgyalja; ebben Mabillon már kénytelen Papebrochhal polemizálni, minthogy ez utóbbi (miként láttuk) azt állította, hogy mennél régiebbek az oklevelek, annál kevesebb hitelt érdemelnek; ugyancsak az oklevelek régiségéről szól a szerző a negyedik fejezetben is; sőt még az ötödikbe is átviszi e themát, s e fejezetnek harmadik paragraphusában kiemeli Mabillon a középkornak azt a sajátos praxisát, melyet a diplomatikusnak ismernie kell, hogy t. i. adományok s más efféle intézkedések némelykor *írás nélkül* is történtek a középkorban, szavai ezek »Non diffiteor per illa succedentiaque tempora donationes aliasque ejus generis actiones civiles *absque scripto* aliquando fieri solitas: maxime ubi sollemnis quaedam actio de facta donatione protestabatur« (i. m. 21. l.); e tételt azután angol-, francia-, német- és olaszországi példákkal világosítja fel; a Mabillon által e helyütt felhozottakat tudva már könnyen érthetjük azt, hogy a középkori okleveleket illetőleg az »actum« és »datum« közt, vagyis a cselekmény megtörténte s az e cselekményt megörökítő oklevélnek kiadása közt tetemes időkülönbség lehet, anélkül, hogy az oklevél hitelessége ez által csak legkevésbé is szenvedne esorbát, amit a tudós Ficker számos példával czáfölhatatlanul bebizonyított (lásd: Beitrage zur Urkundenlehre, 8° Innsbruck, I. Band 1877. a 123-ik és a 125-ik lapon); amely újabb vívmányát a tudományoknak a magyar diplomatikában is, névszerint pedig a szent,

mártoni apátság alapító-levelét illetőleg teljes jogunk van értékesíteni, miként azt diplomatikai tankönyvem első füzetének (»Bevezetés a magyar Oklevéltanba«) 94—96. lapján már kifejtettem volt; és csakugyan ha írás nélkül is érvényes volt az adomány, miként Mabillon kiemeli, akkor bizony még sokkal inkább megtörtéhetett az, hogy az okirat nem az adományozáskor, hanem valamivel későbbben expediáltatott: aminek következtében azután — mala fides nélkül is — oly dolgok kerülhettek az oklevélbe, melyeket a teljesen biztos történeti adatokkal összeegyeztetni ma már nem tudunk. — A hatodik és hetedik fejezetben a hamisításokról szól Mabillon, itt is Papebroch ellen polemizálva; az oklevél-hamisítások ügyét ma már nem tekintik a diplomatikusok oly pessimista szempontból, mint ahogy azt a XVII-ik században Papebroch s a XVIII-ikban Heumann tekintette; de más részről az is igaz, hogy kevesebb optimizmussal szólnak e tárgyról mint Mabillon, vagy a »Nouveau Traité de Diplomatie« szerzői; Sieckel mondja »für den Forscher ist die Thatsache wichtig, dass eine grosse Zahl von Fälschungen existiert und die Erkenntnis der historischen Wahrheit um so mehr erschwert hat, als das Vorhandensein falscher Urkunden bei dem Mangel aller Kritik in einigen Fällen sogar den echten verderblich geworden ist (i. m. I. 26. l.).

A hetedik fejezet második paragraphusában felhozza Mabillon azt, hogy a középkorban némely emberek nem tartották szükségesnek romladozó okleveleik megújítása végett az uralkodóhoz, vagy valamely hatósághoz folyamodni; hanem feljogosítottaknak vették magokat az ilyen enyészetnek indult okleveleket önhatalmulag megújítani, miután az ilyen eljárást nem tartották valami bűnös cselekménynek; s ezen tételt is több példával bizonyítja be Mabillon, és utána veti: »ex quibus intelligitur, aliquos *per se* renovasse privilegia sua, uti et alios regia auctoritate: nec fortasse illo aevo (quae illorum temporum simplicitas erat) *ut crimini ducbatur*«. (i. m. 27. lap.) — Feltűnő példa erre Opilio római patriciusnak adománylevele a Szent Justináról nevezett páduai kolostor számára, melynek datálása a Krisztus utáni 673-ik évre mutat ugyan, de a mely mindamellett — írását tekintve — kétségte-

lenül a XI-ik században, tehát a datumánál vagy négyszáz évvel későbbben expediáltatott. Ez az oklevél természetesen nem Opilionak eredeti adománylevele, és még is, miként *Gloria* kimutatta, nem mondható imposturának; ami abban leli magyarázatát, hogy midőn őseink 899-ben Berengár legyőzése után az említett kolostort felgyújtották, akkor az eredeti adománylevél is elpusztult; a XI-ik században azután a szerzetesek feljogosítottaknak hitték magokat, az eredeti adománylevél reminiscenciája vagy az adományról fenmaradt más valamely emlék alapján a régi datummal egy új adománylevelet készíteni; *Gloria* mondja: »l'imbarazzo si dissipa tosto, ove riflettasi che gli Ungari scesi in Italia l'anno 899, dopo avere sconfitto Berengario, sfogarono la loro rabbia e vendetta massime contro le chiese ed i monasteri, incendiandoli e rovesciandoli; che Padova era vicinissima al luogo della loro vittoria; che il monastero di s. Giustina era posto fuori della città; che gli Ungari incendiarono la chiesa ed il monastero di s. Giustina, come viene asserito dai cronisti ed è provato dai documenti e che perciò l'archivio di questo ed anche la nostra donazione deggiono essere periti tra le fiamme, onde spicca evidente che i monaci, perduta tra le fiamme la carta originale, pensarono di ricomporla poscia con la reminiscenza di quella, o con le reliquie che ne rimasero, ciò che non riteneasi allora colpevole, quando non fosse falso quello che in tali carte rimovate asserivasi». (Lásd: *Gloria*, Compendio delle lezioni teorico-pratiche di Paleografia e Diplomatica, 8^a Padova, 1870. 674. s. köv. lap). Diplomatikai munkájának nyolczadik fejezetében az oklevelek anyagáról szól Mabillon, különösebben pedig a papyrus aegyptiacáról, az íróhártyáról s a rongypapírról; a kilencedikben az oklevelek különféle alakjáról és nagyságáról; a tizedikben az írószerekről; a tizenegyedikben végre az írásról s az írás osztályozásáról, névszerint a régi római cursiv írásból fejlődött úgynevezett nemzeti írásokról, amilyenek a scriptura longobardica, wisigothica, francogallica vagy is merovingica, anglosaxonica stb. — Mabillonnak az írásra vonatkozó tétéleit *Maffei* Scipio utóbb megtámadta; de vajhmi helyesen jegyzi meg *Schönemann*: »Mabillon hatte vollkommen Recht, wenn er die diplomatischen Schriftarten, welche bey dem Anfang der

neuen Ordnung der Dinge statt fanden, nach den Ländern, oder vielmehr Nationen unterschied. Wenn man ihn missverstand, war es nicht seine Schuld. Die Französischen Benedictiner haben die Vorstellungen ihres gelehrten Ordensbruders noch mehr gerechtfertigt. Der Marchese Maffei ist dagegen seine verheissene neue Theorie schuldig geblieben». (lásd: i. m. II. köt. 10. lap).

A nemzeti írásokról a scriptura carolingicára tér át Mabillon, vagyis a »minuscule in specie« másképp »minuta erecta« névvel jelölt írásra, mely a nyolczadik század végétől a tizenkettedik század végéig divott, amikor azután a barátírás az úgynevezett »scriptura neo-gothica« vagy »monastica« kezd uralomra jutni Nyugat-Európában; e későbbi korról azonban csak kivételkép foglalkozik, mert amint már az előszóban saját munkájára vonatkozólag kiemelte volt, ő diplomatikáját csak szent Lajos haláláig (vagyis 1270-ig) szándékozott vinni; és hogy mi okon escelekedte ezt, azt ő következőkép adja elő: »oratio processit dumtaxat ad S. Ludovicum, in quo ut consideremus, persuasit nova rerum facies, quae in diplomatibus post eum conditis ejusmodi visa est, ut alterius operis argumentum esse videatur. Nam, ut alia praetermittam, monogrammatum usus et subscriptiones quatuor principum regni personarum in regis litteris ab eo desiderunt; ac novae demum scribendi formulae obtinuerunt, a prioribus omnino diversae. Quapropter cum operis nostri moles jam multum accrevisset, abstinendum duximus ab ea parte, quam aliis explanandam libenter relinquimus (i. m. »praefatio« 3-ik l.).

Ennyit Mabillon diplomatikájának első könyvéről! Amíg az első könyv tizenegy fejezetből áll, addig a második már huszonnyolcz fejezetet tartalmaz; ennek a könyvnek s a következő négynek ismertetését azonban rövidebbre kell vonnom, nehogy az akadémiai értekezéseknek kiszabott határt túllépjem. — A második könyv első fejezetében az oklevelek rossz latinságáról (»stili barbaries) értekezik Mabillon, annak különféle okait fejtegetve; ezen okok közt még az is előfordul, hogy a középkorban voltak írók, kik mintegy affectálták, negélyezték a rossz latinságot, amire nézve a többi közt Gregorius Turoensis hozza fel például, ezt mondva róla: »certe Gramma-

ticae regulas non penitus ignorabat Gregorius Turonensis Episcopus, qui saepius *pro masculinis femina, pro feminis neutra et pro neutris masculina commutabat*, ut ipse agnoscit in initio libri primi de gloria Confessorum, idemque *pro ablativis accusativa, et rursus pro accusativis ablativa*. (i. m. 56. l.) — Az oklevelek orthographiájáról is e fejezetben teszen Mabillon említést.

A második fejezet a különféle oklevelek bevezetését és titulaturáit ismerteti; a harmadik fejezet a francia királyok leveleiben, a negyedik a császárok és más uralkodók, az ötödik pedig a magán személyek leveleiben előforduló formulákat tárgyalja, a hatodikban is különféle címzésekről vagy on szó. A hetedik fejezet a személynevekről s a helynevekről értekezik; a személynevek categoriájába tartoznak az oklevelekben előforduló efféle gúnynevek is: Rainaldus Bastardus, Constantinus Joculator, Vivianus Nimium-habensfrumentum, Bernardus Mala-parola, Raherius Tineosus, Guarinus sine barba, Guarnierius Oculus-canis, Petrus Maliloquus, Rotbertus Flagellum, Archembaldus Pejor-lupo, stb. (i. m. 93. l.). — A nyolczadik és kilenczedik fejezetben birságolási- és kiátkozási-formulák olvashatók; ez utóbbiak közt emphaticusak is vannak ugyan, de oly extravagans nem található Mabillonnál, mint a melyen az, mely IV. Henrik császárnak a hirschau kolostor számára kiadott diplomájában foglaltatik, a mely imprecatio *Schwartner* Diplomatikájának 280-ik lapján egész terjedelmében olvasható; saját szerű formula az, melylyel Arnulf, rheimsi érsek saját magát sujtja azon esetre, ha a királynak tett hűségesküjét megtalálhú szegni, mely így hangzik: »omnis benedictio mea convertatur in maledictionem, et fiant dies mei pauci, et Episcopatum meum accipiat alter, recedant a me amici mei, sintque perpetuo inimici» (i. m. 101. l.); egy másik középkori emléken pedig ez a különös formula olvasható: »decimam partem rei suae fisci partibus sociandam amittat. Quod si nihil habuerit facultatis, unde praedictam compositionem persolvere possit, absque aliquo infamio sui *quinquaginta cum oportebit ictibus verberari*», (i. m. 103. l.). — A tizedik fejezetben az aláírásra s az oklevél megpecsételtetésére vonatkozó formulák soroltatnak elő; ugyanitt vagy on szó magokról az aláírások-

ról is, úgyszintén a monogrammákról. — A tizenegyedik fejezetben a cancellárokra kerül a sor; e tárggyal foglalkozik a tizenkettedik fejezet is, közölve a franciaországi cancellárok-nak lajstromát; a tizenharmadik fejezet pedig a notarius publicus-ok intézményéről szól. A következő vagyis tizennegyedik fejezetben a pecséteket kezdi Mabillon ismertetni, s e tárgyat csak a tizenkilenczedik fejezetben végezi be; ő a pecséttanból csak annyit vett fel diplomatikájába, amennyire épen szüksége volt: nem csoda tehát, hogy *Heineccius* Syntagmája, mint afféle monographia a következő század elején a pecséttanak nagyobb lendületet adott, mint Mabillon diplomatikája. — Hogy mily bámulandó Mabillonnak olvasottsága, az már csak abból is kitűnik, hogy ő a tizennegyedik fejezet második paragraphusában (i. m. 127. l.) Sz. László és Kálmán magyar királyoknak a pecsétekre vonatkozó törvényeit szórul-szóra idézi; tehát ő már 1681-ben a távol nyugaton ismerte törvényeinket: holott még ma is, tehát több mint kétszáz év mulva, tőzsomszédaink legnagyobb része előtt a magyar törvények valódi terra incognita! A huszadik és huszonegyedik fejezetnek tárgyát a »testes» vagyis az oklevelekben említett tanúk képezik. A huszonkettedik fejezet felirata ez »Subscriptiones aliena manu factae»; ebben érdekes példákat hoz fel arra nézve, hogy a középkorban nem csak a világi uralkodók közt, hanem még a püspökök, a perjelek és más egyházi férfiak közt is voltak olyanok, a kik nem tudták neveket aláírni, szavai ezek: »at mirari subit, homines, etiam sacris Ecclesiae Ordinibus addictos, in tam supinum venisse ignorantiam, ut nomen suum pingere non valerent» (i. m. 164. l.) — A huszonharmadik fejezettel kezdődik a chronologia diplomatica, s a huszonnyolczadik fejezetig vagyis a második könyv végéig terjed; az oklevelek idővetésére vonatkozó ezen fejezeteknek részletezésébe helyütt nem bocsátkozhatom be, de nem állhatom meg, hogy a huszonnyolczadik fejezet kilenczedik paragraphusából ne idézzem *Mabillon*-nak ezen nyilatkozatát: »opportunum erit hic observare, *chartas donationum, aliasque similes, non raro longe post factam donationem fuisse scriptas*. Id aperte docet Notitia Stephani Comititis apud Camuzatum et Chesnium de ecclesia Sezaniae, quae charta sic concluditur: *Fuit autem ista donatio anno ab*

Inc. Domini MLXXI, sed MLXXXV firmata, etc.; azután még több ilyen példát hoz fel Mabillon, és utána veti: »nec mirum, si absque publicis litteris valebant donationes ad tempus: quando plures absolute tunc factae sunt citra ulla authentica instrumenta« (i. m. 214. l.); e szavakból mindenki megértheti, hogy Mabillon már két század előtt világosan formulázta azon tételt, a mely tételnek *Ficker* által gazdag tudományos apparatussal keresztül vitt documentálása napjainkban oly nagy feltűnést keltett!

Miután diplomatikájának első és második könyvében e tudománynak biztos alapot rakott volt Mabillon, most már a Papebroch által megállapított kritikai szabályoknak bírálataira tér át munkájának harmadik könyvében; először is Papebrochnak nem csekély praetensióval mondott s a saint-denis-i levéltár ellen irányzott ezen szavaira »vel omnia vel pleraque malae fidei sunt, ut ex jam dictis facile poterit dijudicare diligens antiquitatum Sandionysianarum scrutator« e sértő szavakra egész állalánosságban ezt az önérzetes választ adja Mabillon: »ego vero me non indiligentem archivi Dionysiani scrutatorem profiteri ausim, atque indubitanter pronuntiare, vel omnia vel pleraque illa bonae fidei esse; nec quidquam contra illa confici ex regulis Papebrochianis: quandoquidem illae aut falsae, aut dubiae sunt, ut ex jam dictis facile poterit dijudicare diligens lector« (i. m. 223. l.); azután pedig kimutatja, hogy épen azon oklevelek, melyeket Papebroch mint olyanokat mutatott fel, amelyekhez mint a hitelesség valódi prototyppeihez kell mérni más okleveleket — hogy épen ezen Papebroch-féle minták kétségtelen falsificatumok, ál-levelek. — Ebben a harmadik könyvben, mely hat fejezetből áll, ebben nem csak Papebrochnak, hanem még *Couringnak* és *Naudénak* is kijut; azonfelül pedig még az úgynevezett notitiákról és a chartulariumokról is értekezik Mabillon e könyvben, — tanulságosan fejtegetve a többi közt a különféle chartulariumok hitelességének kérdését (i. m. 235—241 l.) — A harmadik könyv utolsó fejezetének felirata ez: »Epilogus et conclusio praemissorum, cum nonnullis observationibus necessariis«; ezek az »observationes necessariae« nem egyebek, mint a diplomatikai kritikának canonjai, alapszabályai, melyek azonban nem

mondhatók kimerítőknék; azért jegyzi meg *Sichel* e szabályokról: »wenn auch, nach der gegründeten Bemängelung der Mabilionschen Regeln durch den Engländer *Hicks*, in der zweiten Ausgabe der Diplomatik von *Ruinart* eine schärfere Fassung und richtigere Deutung dieser canones versucht wurde, so muss auch jetzt noch vor der Annahme gewarnt werden, dass die Gesetze diplomatischer Kritik in ihnen erschöpft seien. (i. m. 36. l.)

Mabillon negyedik könyvének felirata ez: *Liber IV., ubi agitur de Francorum Regum Palatiis, villisque regis, in quibus diplomata condita sunt*; ilyen palatiumot és ilyen villa regiát (a melyekből t. i. a franciaországi királyi oklevelek datálva vannak,) összesen százhatvanháromat sorol elő Mabillon, — némelyeket bővebben, másokat rövidebben ismertetve. Minthogy ez a tárgy a specialis francia diplomatikának legspecialisabb themája: szükségtelennek tartom ezzel hosszasan foglalkozni. — A most következő ötödik könyv Mabillon diplomatikájának legfényesebb, legimposansabb oldalát tünteti föl, s ezek a facsimilék; ezen az ötvennyolcz táblán érdekesnél érdekesebb specimenek vannak összeállítva a régi római írástól kezdve a középkor végéig, s a franciaországi legrégebb oklevelektől kezdve a XIII-ik század végeig; — maga Mabillon is nagy súlyt fektet e facsimilékre, ezt mondva: »Post longam de Regum palatiis digressionem, nunc demum ac scopum destinati operis me recipio, relaturus et expositurus specimen veterum scripturarum, ex quibus partim pendet iudicium de praeceptorum autographorum veritate.« (i. m. 343. l.) — És valóban, a ki meggondolja, hogy ez a nagyszerű palaeographicodiplomaticus apparatus több mint kétszáz év előtt jelent meg: az kénytelen elismerni, hogy e fascimile-gyűjtemény valódi phaenomenalis jelenség e szak irodalmában. A táblák így következnek egymásután:

1. Scriptura romana primae aetatis: három specimen.
2. Alphabetum varia (gallicum, carolinum, gothicum, runicum): öt specimen.
3. Scriptura Francogallica seu Merovingica: három darab.
4. Scriptura Saxonica: két mutatóvány.

5. Scriptura Langobardica: öt mutatvány.
6. Scriptura romana secundae aetatis: kettős tábla, hét mutatvánnyal.
7. Scripturae Saeculi VI.: három darab.
8. Scripturae Saeculi VII.: három darab.
9. Scripturae Saeculi VIII.: öt darab.
10. Scripturae Saeculi IX.: öt mutatvány; ez is kettős tábla.
11. Scripturae Saeculi IX. a medio: négy mutatvány.
12. Scripturae Saeculi X.: három mutatvány.
13. Scripturae Saeculi XI.: hat mutatvány.
14. Scripturae Saeculi XII. et XIII.: négy mutatvány.
15. Scripturae Saeculi XIV. et XV.: tizenegy mutatvány.
16. Specimina diplomatum regionum: Dagoberti I. regis; kettős tábla.
17. Chlodovei junioris; három tábla nagyságú facsimile.
18. Chlodovei junioris: két specimen.
19. Chrothildis matronae. — Theoderici regis.
20. Theoderici filii Chlodovei jun. — Charta Vandemiris. — Clodovei III.
21. Childeberti III. regis. — Agirardi epi. carnut. — Kettős tábla.
22. Childeberti III. regis. — Chilperici II. — Childeberti III.
23. Pippini regis. — Carolomanni. — Caroli M. regis. — kettős tábla.
24. Caroli M. regis. — Gisela sororis Caroli M.
25. Caroli M. Imp.
26. Ludovici Pii: két specimen; kettős tábla.
27. Placitum Caunense sub Carolo M.; és még négy specimen.
28. Ludovici Pii. — Ludovici Pii et Lotharii; kettős tábla.
29. Pippini Aquitaniae Regis. — Ludovici Germaniae regis.
30. Lotharii I. Imp. — Lotharii regis: kettős tábla.
31. Caroli Calvi reg. — Caroli Calvi Imp.: kettős tábla.

32. Caroli Calvi Imperatoris.
33. Ludovici Balbi. — Caroli Simplicis: kettős tábla.
34. Odonis regis; két specimennel.
35. Zventeboldi regis.
36. Rodulfi regis. — Ludovici Transmarini.
37. Lotharii regis Franc.; két mutatvánnyal.
38. Hugonis regis. — Roberti regis.
39. Roberti regis. — Henrici regis.
40. Philippi I. regis
41. Ludovici VI.
42. Ludovici VII. (igen érdekes cyrographum).
43. Philippi Augusti (két specimen). — Ludovici VIII.
44. Ludovici IX.: két mutatvány.
45. Alfonsi IX. regis Hisp.: kettős tábla.
46. Johannis PP. V. — Sergii PP. I.
47. (hibásan 48-czal jelölve) Benedicti PP. III.
48. Nicolai PP. I.
49. Nicolai PP. I.
50. Johannis PP. XIII. — Leonis PP. IX.
51. Paschalis PP. II. — Leonis Arch. Ravennatis.
52. Fulradi abbatis testamentum.
53. Charta synodalis: három mutatvány.
54. Synodus Pistensis.
55. Synodus Suessicensis.: kettős tábla.
56. Notae Tironis.
57. Synodus Pistensis; kettős tábla.
58. (hibásan 68-czal jelölve) Charta Ravennensis.: kettős tábla.

Mabillon diplomatikájának utolsó vagyis hatodik könyve kétszáznál több oklevelet vagy oklevél-töredéket tartalmaz, a mint Mabillon maga mondja: »ad praecedentium librorum probationem« (i. m. 461. l.) — Ez tehát azon classicus munkának tartalma, a melylyel Mabillon a diplomatikát mindenkorra megalapította; s a mely munkáról vajhmi helyesen mondja *Schönmann*: »endlich erschienen 1681. Mabillons de re diplomatice libri sex, und in ihnen im vollen lichten Glanze eine neue Wissenschaft, welche die Literatur des zu Ende gehen-

den Jahrhundert unter ihre gereiftesten Früchte zählte (i. m. I. k. 80. s. köv. lap). — Az előrebocsátottak folytán még arról kell néhány szót szólnom, hogy mily eredményt ért el Mabillon ezen nagyszabású munkájával. Nem is tekintve, hogy ellenfelét teljesen legyőzte, s a saint-denis-i levéltár jó-hírét megmentette — a mit maga Papebroch is a Mabillonhoz intézett levelében készségesen elismert — ezt nem is tekintve, kétféle eredményt ért el Mabillon e remek munkának publicatiója által; először megalapította a diplomatica universalist, a miről mindenki meggyőződhetik, ki az ő diplomatikájában bár csak lapozgat is; s ez az irány, melyet ő a tudománynak adott, t. i. a »diplomatica universalis« művelése majdnem a folyó század közepéig tartotta fen magát; a mikor is azután az ellenkező irány jutott érvényre, t. i. a specialis diplomatika egy-egy csoportjának beható művelése; hogy miért állott be e nevezetes fordulat a diplomatikának műveléséről elterjedt felfogást illetőleg, ezt én diplomatikai tankönyvemben már bőven kifejtettem (Bevezetés a magyar Oklevéltanba, a 66—77-ik lapon): itt azonban ennek fejtegetésébe bele nem bocsátkozhatom. — Mabillon diplomatikájának másik eredménye pedig abban állott, hogy ő a francia királyok diplomatikájának oly mintaszerű kidolgozását adta, mely különösen a merovingiai királyok korát illetőleg még mai napig sincsen meghaladva. — De a palaeographia is sokat köszön Mabillonnak, habár e téren utódai a »Nouveau Traité de Diplomatique« szerzői őt messze túlszárnyalták; ámde az alapot utóvégre mégis csak ő vetette meg.

Miként már fentebb említettem volt, Mabillon diplomatikáját a tudós világ bámulattal és lelkesedéssel fogadta; és csakugyan úgy látszott, hogy e nagyszerű munka megjelenése nemcsak a támadókat, hanem még a kételkedőket is végkép elnémította. Maffei ugyan az írások osztályozása ellen, Hickes pedig a diplomatikai kritika canonjai ellen tett némi kifogásokat: de Mabillon rendszere egészben véve két évtizeden át rendületlenül állott. Ennek elteltével azonban egy parányi kötet jelent meg, mely Mabillon vizsgálódásainak helyes-voltát határozottan kétségbe vonta, a Mabillon által megállapított elveket megfámadta, érvényességöket kerekén tagadta: e könyvecske

szerzője Germon Bertalan jesuita, czíme pedig ez: De veteribus Regum Francorum diplomatibus, et arte secernendi antiqua diplomata vera a falsis, disceptatio ad Rev. P. D. Joannem Mabillonium Monach. Bened. auctore Bartholom. Germon Soc. J. Presb. 12° Parisiis, 1703. (Germon elmefuttatásainak ismertetése Schönemannnál az I. kötet, 93—103. lapján olvasható.) — (Germon könyvének czáfolatául Mabillon az ő diplomatikájának pótlék-kötetét adta ki e czímmel: Librorum de re diplomatica supplementum, fol. Luteciae-Parisiorum 1704. — s ebben Germonnak összes sophismáit tönkresilányította. Mabillonnak ezen Supplementuma mintegy revisiója és kiegészítése az ő nagy munkájának; maga Mabillon azt mondja e Supplementumról, hogy »in eo variae continentur observationes, quae post primam editionem mihi aliud agenti occurrerunt; nova item Specimina veterum authenticorum, quae postmodum recuperare. — lejjebb megint ezt: »ceterum nemo existimet, me intactam prorsus reliquisse primam Operis nostri editionem, immo vero multa in ea novis praesidiis auxi et confirmavi; non pauca etiam correxi et emendavi, tum ex meis, tum ex amicorum observationibus« (lásd a Supplementum »Praefatiójának« 4-ik lapját). — Áll pedig e Supplementum tizenhárom fejezetből; ezekben Mabillon folytonfolyvást czáfolja Germon elmefuttatásait; arra azonban még csak nem is méltatja őt, hogy nevét bár csak egyszer is fölemlitse. (E pótlék-kötethez nyolcz kettős tábla járul; tartalmok ez: 1. Diploma Chlotarii secundi. 2. Diploma Dagoberti I. 3. Imperatoris Graeci epistolae insigne fragmentum. 4. Epistolae graecae continuatio. 5—7-ik tábla: Charta plenariae Securitatis perantiqua, data anno XXXVIII. Justiniani Imperatoris; ad autographum in papyro Aegyptiaca scriptum, quod in Bibliotheca Regia servatur, expressa — ez egy igen érdekes és igen nagy papyrusnak facsimilije. 8. Grimoaldi ducis Beneventani. Guaimarii principis. Urbani II. papae. Richardi principis Capuani.) — De a fecsegő Germon még mindig nem tágitott; újabb támadását azonban Mabillon már czáfolatra sem méltatta: tették ezt más tudósok, még pedig teljes sikerrel!*)

*) A Germon által megindított diplomatikai tollharezban pro vagy contra készült fontosabb dolgozatok sorozata ez:

Azon időtől kezdve, a midőn Mabillon diplomatikája megjelent egész napjainkig, e tudománynak művelése különféle phasisokon ment át, melyeknek ismertetésére azonban e helyen nem terjeszkedhetem ki; és csak azt jegyzem meg, hogy a legújabb időben a diplomatika Nyugat-Európa nagy nemzeténél hatalmas lendületet nyert; nagyszerű intézetek állítottak fel, melyeknek tulajdonképeni czéljok a történelemnek s a palaeographico-diplomatikai tudománykörnek beható művelése. Különösen Páris és Bécs bír egy-egy ilyen mintaintézetet; ott az »*École des Chartes*,« emitt pedig az »*Institut für oesterreichische Geschichtsforschung*« törekszik a diplomatikát a Mabillon által teremtett alapon fejleszteni, előbbre vinni; mind a két intézetben Mabillon nagy neve valódi cultus tárgya; és mégis — a mi szinte hihetetlen — midőn 1881-ben e tudomány alapíttatásának kétszázados évfordulója bekövetkezett,

Germon (Barth.) De veteribus Regum Francorum diplomatibus et arte socerendi antiqua diplomata vera a falsis, disceptatio ad Rev. P. D. Joannem Mabillonium; 12° Parisiis, 1703.

Fontanini (Justi) Vindiciae antiquorum diplomatum adversus Barth. Germonii disceptationem; 4° Romae 1705.

Ruinart (Theodori) Ecclesia Parisiensis vindicata adversus R. P. Barthol. Germon duas disceptationes; 12° Parisiis, 1706.

Germon B. De veteribus Regum Francorum diplomatibus, disceptatio II. ad R. P. D. Jo. Mabillonium; 12° Parisiis, 1706.

Lazzarini Epistola ad amicum Parisiensem pro vindiciis antiquorum diplomatum Justi Fontanini; Romae, 1706.

Gatti (Ant.) Epistola ad Virum Cl. Jacobum Bernardum pro vindiciis antiquorum diplomatum Justi Fontanini; Amstelodami, 1707.

Germon B. De veteribus Regum Francorum diplomatibus, disceptationes adversus Th. Ruinarti et Justi Fontanini Vindicias; atque Epistolas Cl. Viror. Dom. Lazzarini et Ant. Gatti; 12° Parisi, 1707.

Lazzarini (Dom.) Epistola contra Germonii tractatum de veteribus Regum Francorum diplomatibus; 1707.

Lazzarini Defensio in Barth. Germonium; edita studio Caietani Lombardi; 8° Venet. 1708.

Macantae (Scipionis) Expostulatio in Barth. Germonium pro antiquis diplomatibus et codicibus; 8° Messinae, 1708.

(*Ragnet Louis*) Histoire des Contestations sur la Diplomatique, avec l'analyse de cet ouvrage composé par le R. P. Jean Mabillon; 12° Paris; 1708. 2-me éd. Naples, 1767.

egyik intézet sem ünnepelte meg e reá nézve oly fontos eseményt, nem ünnepelte meg a diplomatika nagy mesterének dicső emlékét: szerencsésnek érzem tehát magamat, hogy itt az európai kultúra határszélén én leróttam a kegyelet, a hála tartozását a nagy tudós emléke iránt, megkezdve e tudomány alapíttatásának évében diplomatikai munkám kiadását és Mabillon nagy nevének szentelve az első füzetet, a következő dedicatióval:

BISSECVLAREM MEMORIAM
DIPLOMATICAE A IOANNE MABILLONIO
ANNO MDCLXXXI. CONDITAE
RECOLIT DEVOTVS AVCTOR

és megünneplem másodszor is most, székfoglaló-értekezésem tárgyául Mabillont s az ő alkotását tűzve ki.¹⁾

¹⁾ Mabillon életrajzát az ő hű tanítványa és barátja *Ruinart* Theodorik írta meg először; Ruinartnak ezen kútfőbecsű munkája 1709-ben jelent meg; utána többen írtak Mabillonról, mint például — hogy csak az újabbakat említem — Boulliot, Chavin de Malan, Valery, Dantier, Loricquet, Montalembert, Babelon; legújabbak pedig *Jadart* Henrik adta Mabillonnak meleg rokonszenvvel írott életrajzát ily czimvel: Dom Jean Mabillon (1632—1707) étude suivie de documents inédits sur sa vie, ses oeuvres, sa mémoire; 8° Reims, 1879. (Mabillon arcképével).

Mabillon 1632-ki november 23-án Saint-Pierremontban a Clunypagneban született, a reimsi egyetemen tanult, s a benedictinus-szerzetbe lépén, 1654-ben tette le a fogadalmat, 1660-ban pedig pappá szenteltetett. Nagyon fontosak azon tudományos utazások, melyeket ő Franciaországban, Németországban s Olaszországban tett, a melyeknek ismertetése *Jadart*nál a 29—44. újszintén a 200—216-ik lapon olvasható. — Bámulatos erudíciója és szerzetreméltó jelleme hatalmas pártfogókat szerzett neki; ezeknek egyike *Colbert* volt, a híres miniszter, kinek Diplomatikáját ajánlotta, s másika pedig *Le Tellier* ések, ki őt XIV. Lajosnak e szavakkal mutatta be: Sire! van szerencsém Felségednek országga leg tudósabb emberét bemutatni («Mabillon fut présenté au roi par M. Le Tellier, archevêque de Reims, et M. Bossuet, évêque de Meaux; M. Le Tellier dit au Roi: Sire, j'ai l'honneur de présenter à Votre Majesté le plus savant homme de votre royaume; M. Bossuet, qui crut que ce que M. Le Tellier avait dit, était pour le piquer, dit de son côté: M. l'Archevêque de Reims devait ajouter: et le plus humble.» *Jadart* 36. s köv. lap). És valóban, a ki valaha Mabillon munkáit forgatta, az kénytelen elismerni, hogy Mabillon csakugyan a legnagyobb tudósok egyike, kiket fel bír mutatni az egyetemes irodalomtörténet; de nem kevésbé

A diplomatika, miként láttuk, tollharcok, polemikák közt született, azok közt fejlődött; még pedig nemcsak a külföldön történt így a dolog, hanem nálunk is. A Sylvester-féle bulla hitelessége fölött nálunk lefolyt tollharcz vonta maga után a diplomatikai tanszék felállítását 1777-ben a Budán székelő m. k. egyetemen; azóta százhat év telt el, s ez egész idő alatt a diplomatikai collegiumnak csak egy gyámolítója, egy pártfogója akadt, s ez Akadémiánk mélyen tisztelt másodelnöke, dr. *Pauler Tivadar* úr ő nagyméltósága; ki egyetemi rector-sága idejében a diplomatikai collegiumot egy igen becses segéd-eszközzel, a Horvát István-féle facsimile-gyűjteménnyel látta el; a kik az utóbbi huszonöt év alatt hallgatták diplomatikai előadásaimat, azok és csakis azok tudhatják, mennyit nyert a diplomatikai collegium e facsimile-gyűjtemény által!

Értekezésem végén visszatérek oda, a honnan a kezdetén kiindultam volt, t. i. a hazai történelemnek s ezzel összefüggőleg a hazai okleveleknek, a magyar diplomatikának nagy fontosságához! e tárgynak fontosságát fájdalom! vajhmi kevesen látszanak nálunk érezni, máskülönben hogy volna az lehetséges, hogy olyanok is kapnak nálunk történet-tanári oklevelet, történelmi tanszéket, a kik a diplomatikából, a történelemnek

érdemli ő meg tiszteletünket mint ember szeplőtlen jelleme, szerénysége és szeretetreméltósága által; *Jadart* mondja róla: *rien scrutant l'intimité de Mabillon, on se demande, si l'érudit est plus admirable en lui que l'honnête homme: il y avait en effet dans son caractère un mélange de droiture et de modestie qui attirait tous les coeurs. La noblesse de ses sentimens apparait à chaque page de ses oeuvres avec une telle évidence qu'elle devient irrésistible; cet ascendant du savoir et de la vertu se manifesta non-seulement dans le monde des lettres, mais dans tous les rangs sociaux, à la cour, dans les collèges et jusqu'aux plus modestes presbytères.* (72. l.) — E nagy ember, mintán egész életét, minden idejét a tudományok művelésének szentelte volt, 1707-ben deczemb. 27-kén húnyt el; az elköltözött nagy szellemnek perhüvelyé Saint-Germain-des-Prés parochialis templomában Descartes és Montfaucon mellett atüszsza örök álmát. Emlékét a Diplomatikáján kívül még számos más munkái is megörökítik; ilyenek (hogy a sok közül csak néhányat említsek): *Acta Sanctorum Ordinis Sancti Benedicti*, 9 folió-kötet; *Annales Ordinis Sancti Benedicti*, 6 kötet; *Vetera Analocta*; *Museum Italicum* két kötet 4 r.; *Traité des Études Monastiques*; *Ouvrages posthumes*, három kötet 4 r.; sz. Bernát összes műveinek kiadása, stb. stb.

Örök dicsőség emlékezetének!

ezen hasonlíthatatlanul legfontosabb segédtudományából soha előadásokat nem hallgattak, a kik a középkori okleveleket még csak olvasni sem tudják, a kik a hazai emlékekben előforduló chronologiai adatokat feloldani nem bírják, szóval olyanok, a kiknél épen ez okon forrástanulmányról szó sem lehet; ez valóban fonák állapot, mely majd csak akkor fog jobbra fordulni, a mikor majd az intéző-körök e tudomány-csoportot is figyelmükre fogják méltatni, s e tudományok iránti érdeklődésök tettekben fog nyilvánulni. Addig is, a míg ez bekövetkeznék, ez ügyre vonatkozólag is ugyanazt mondom, a mit egy más közművelődési ügyben mondtam volt a maga idejében: *dixi et salvavi animam meam!!!*